

Orta Aziýa miniatýurasy Şeýbanylaryň döwründe

Category: Kitapcy, Şekillendiriş we heýkeltaraşlyk sungaty

написано kitapcy | 23 января, 2025

Orta Aziýa miniatýurasy Şeýbanylaryň döwründe ORTA AZIÝA
MINIATÝURASY ŞEÝBANYLARYŇ DÖWRÜNDE (1500-1600 ýý. Buhara
mekdebi)

Buhara 1500-nji ýylda özbeklerden bolan Şeýbany hanyň eline geçipdir. Soňra ol 1507-nji ýylda Hyrady eýeläpdir. Şonda onuň soltan Hüseýin Baýgaranyň kitaplygynda işlän nakgaşlary Buhara alyp gidendigi agzalsa-da, bu mekdebiň miniatýuralarynda Hyrat mekdebiniň täsiri has soňraky döwürlerde hyratly ussalaryň bu ýere çagyrylmagy bilen peýda bolupdyr.

Kemaleddin Begzadyň Buhara gelendigi anyk bilinmese-de, kitabyň içindäki suratlardaky şekillerden onuň döredijiliginiň täsiri duýulýar. Bu döwürlerde Şahruhiýe we Daşkent işhanaussahanalary bardy. Soňra tagta geçen Ubeýdylla han (1512-1559 ýý.) Buhara saraý-köşgüne göçüp baran dessine, sungat adamlaryny, ýerli we daşky welaýatlardan gelen nakgaşlary öz hemaýatkärligine alypdyr. Onuň döwründe köpsanly Hyratly nakgaşlar Buharada işläpdir. Assaryň «Mihr-u Müşteri» atly eseri (Freer Gallery of Art, Washington, D. C.) 1523-nji ýylda, bu şäherde tamamlanypdyr.

Mürze Muhammet Haýdar Duglat «Ubeýdylla hanyň dolandyran döwründe Buhara, Mürze Hüseýniň döwründäki Hyrady ýadyňa salýan bir sungat merkezi bolupdy» diýip ýazypdyr. Bu döwürde işlän Mahmyt Müzehhip, Abdylly atly nakgaşlaryň ady meşhurdyr. Mahmyt Müzehhibiň içine surat çeken eserleriniň arasynda Nyzamynyň «Mahzen el-Esrar» golýazmasyny (Parižiň Milli Kitaplygy, suppl. pers. 985) agzamak mümkin. XVI asyryň ikinji ýarymynda döredilen iň ähmietli eserleriň biri, Aby-l Gazy Abdylly Bahadyr hanyň (1557-1597 ýý.) kitaphanasy üçin Muhammet Baky el-Kätip tarapyndan 1564-nji milady (972-nji hijri) ýylynda tamamlanan bir «Şanama» («Soltany Şanama»)

eseri we birtopar beýleki eserler bolup durýar.

■ Gündogarda nakgaşçylyk işhanalary we düzgünnamalary

Gündogarda nakgaşlaryň işhanalary, her bir işhananyň bolsa, öz düzgünnamalary bolupdyr. Şol Düzgünnamalarda bu hünäriň döreýşi barada, oňa penakärlik edýän pir barada hem aýdylypdyr we işhana agzalarynyň borçlary kesgitli görkezilipdir. Muňa mysal hökmünde, XIV asyryň ahyryna we XV asyryň başyna degişli, bir «Nakgaşlar işhanasynyň düzgünnamasyny» görkezmek bolar. Onda «Adam atadan pygamberiň döwrüne çenli bir müň dokuz ýüz elli nakgaşyň ýaşap geçendigi, ýöne, olardan diňe on ikisiniň (Osman, Aly, Abdyl Wahyt, Abdyl Kerim, ussa Baba, ussa Nyzam, ussa Üweýt Buharly, Abdyjemil Şaşly, Jelaleddin Andijanly, Muhammet Balhly, Şemseddin Kaşgarly, Omar Bagdatly) ussat nakgaş bolandygy we muny bu işhananyň her bir nakgaşynyň berk ýadynda saklamalydygy» aýdylýar. Elbetde, bu sanalan ussatlar hut şu düzgünnamanyň ýazylan işhanasynyň kabul eden ussatlar silsilesine degişlidir, beýleki işhanalarda nakgaşçylyk ussatlarynyň silsilesindäki adam atlary üýtgeşiğräk, ýagny, olardaky nakgaşlaryň sarpalanýan halypalarynyň atlary bolandyr. Ýene-de, düzgünnamada rowaýaty äheňde «nakgaşçylygyň pygamberden başlanýandygy, oňa Jebraýyl perişdäniň 32 dürli reňkli boýagy getirip berendigini we oňa bu hünäri öwredendigi, mundan soň, pygamberiň Osman bilen Ala nakgaşçylyk işini öwredendigini, Medinedäki metjidi hem bezändigi» aýdylýar. Soňra «nakgaşçylyk hünäriniň ylahy taýdan goraglydygy, hökmanydygy, kanunydygy we teklipe edilýändigini; 32 reňkde boýanyň bardygy, nakgaşyň işhana binasyna gireninde näme aýtmalydygy, boýalary garýan wagty näme diýmelidigi, ussa çotgasyny taýynlaýan wagty näme aýtmalydygy, ussa çotgasyny kagyza degiren pursatynda näme diýmelidigi we işhananyň düzgünine degişli beýleki talap edilýän ähmiýetlikler» işhana şägirtlerine we nakgaşlaryna öwredilýär. Soňra şeýle ýazylýar: «Kimdir biri «Suratkeş näçe borjy ýerine ýetirmelidir?» diýip sorasa, jogabyň şeýle bolsun: «Suratkeş ýedi borjy ýerine ýetirmelidir: birinjisi – tämir bolmak, ikinjisi – öten

halypalary we ussatlary hormatlamak, üçünjisi – üýşüp alkys okamak, dördünjisi – aýyk göwünli bolmak, başinjisi – dogruçyl bolmak, altynjysy – halallygy goramak, ýedinjisi – sada bolmakdyr».

Eger suratkeş ussatlaryň her biri bu keramatly düzgünleri bilse we ony kabul etse, okap bilmedik ýagdaýynda gulak salyp eşitse, eşidip bilmedik ýagdaýynda bolsa, bu düzgünnamany eline alyp saklasa, onda бүтін ömrüne hiç zada zar bolmaz. Bu düzgünleri bilenlere nygmat eçililer».

Häzirki döwürlerde miniatýura sungaty öňki kitap bezeme çäginde çykyp aýratyn şekillendiriş sungatynyň belli bir bölegi halyna gelendigini hem bellemegimiz gerek. Taryhyň soňky döwürlerinde miniatýura suratlary kitabyň sahypasyndan has uly kagyzlaryň ýüzüne çekilip başlanypdyr. Birtopar miniatýura sungatynyň eserleri şekillendiriş sungatynyň naýbaşy eserleri hasaplanýar we muzeýlerde has aýalyp saklanylýar. Biziň bu okuw kitabymyzda getirenlerimiz ildeşlerimiziň we Gündogar halklarynyň miniatýura sungaty hakyndaky maglumatlarynyň az bir bölegi bolup durýar. Dünýä alymlary miniatýura sungatynyň ösüşiniň etaplaryny öwrenmekde uly işler etdiler. Biziň Türkmenistanly alymlarymyzyň hem miniatýura sungaty bilen has içgin gyzyklanmagy we öwrenmegi üçin bolsa, Watanymyzyň Garaşsyzlygyny alan döwründen soň Beýik Galkynyş eýýamynyň, ondan soňra bolsa Berkarar döwletiň bagtyýarlyk döwrüniň gelmegi bilen giň ýollar açyldy we şekillendiriş sungatynyň bu şahasyny tema edip alan galyň-galyň kitaplaryň çykarylmalý zamany geldi.

K.BAÝRAMOW,

A.ALMÄMMEDOW. Şekillendiriş we heýkeltaraşlyk sungaty